

■■■ KOHLMANN ANNA ■

Kohlmann Anna (Zombor, 1909. – Újvidék, 1992.) korrektor, lektor,
publicista.

Az interjú 1983 márciusában készült. Részlete elhangzott az Újvidéki
Rádió *Együtt* című műsorában 1983. április 4-én.

■■■ PORTRÉ ■

Kohlmann Anna útját nem mutathatjuk be úgy, hogy ne beszéljünk arról a szerepről, amellyel mint egy kapocs, összeköti a vajdasági magyar szellemi élet két időszakát, és azokban fontos szerepet játszó két személyt: apját, dr. Kohlmann Dezső zombori középiskolai magyartanárt és férjét, Majtényi Mihály író.

Kohlmann Dezső talán 1877-ben született Sopron környékén,¹ ahol a középiskolát befejezte, majd a pesti egyetemen szerzett magyar-, latin- és némettanári diplomát. 1904-ben lett a gimnázium tanára Zomborban, ahol a közélet tevékeny szereplője is volt. A helyi Szabad Líceumban Jókairól, Petőfiről, Széchenyiről tartott előadást,² a szabadkai *Napló*ba, a zombori *Új Hírek*be írt, a Szenteleky Kornél által szerkesztett *Vajdasági Írás* szerkesztőbizottsági tagja volt, majd a *Kalangyában* jelentette meg tanulmányait, amelyek jelentős része a magyar–szerb kulturális kapcsolatok témájával foglalkozott.³ Élete végét Kalapis Zoltán írta le.

„Kohlmann Dezső a holokauszt áldozata lett. 1944-ben a topolyai táborba zárták a 67 éves magyartanárt, ahonnan veje, Majtényi Mihály valamilyen úton-módon kimentette, s a zombori kórházba rejtette, ott azonban valaki felismerte, s feljelentette, így aztán sorsát nem tudta elkerülni. Auschwitzbe deportálták. Egyik diákja, Debreczeni (Brunner) József még látta, hogy abba a csoportba került, amely elsőként jutott a gázkamrába. »Akik hazakerültek, tudták, mit jelent, ha balra ment valaki... – írja auschwitz-i regényében, az 1950-ben megjelent *Hideg krematórium*ban. – Ősz hajúak, vékonydongájúak, rövidlátók, sánták nagyrészt balra mentek... Lebiggyesztett ajakkal, hervadtan... itt van a magyar és német nyelv és irodalom professzora lakó-

¹ Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból.* 2. [köt.], H-Ö. Újvidék, Forum, 2003, 154–155.

² Káich Katalin: A liceumi előadások repertórium. *Hungarológiai Közlemények*, 1980. 42–43. 167–187.

³ Például: Kisebbségi kultúrelet. Szerb–magyar irodalmi kapcsolatok. Dučić és Szenteleky. (Dr. Kohlmann Dezső 1933. december hó 26-i sombori felolvasásának kivonatos ismertetése.) *Kalangya*, 1934. 1. 71–73.; Ady első szerb méltatói. (Todor Manojlovic és Markó Maletin.) *Napló*. (Szabadka) 1937. aug. 1.; Szerb Madách-fordítások. *Kalangya*, VIII. évf. (1939. február) 2. sz. 84–86.

helyem ’magyar királyi’ állami főgimnáziumából... Őket, a bal oldaliakat pedig sohasem látta többé senki...«⁴

A fentebb említett Majtényi Mihályt szerezte meg magának Kohlmann Anna. Elszerette a feleségétől, amire, mint az interjúból kiderül, igencsak büszke volt. Ki is tartott mellette jóbanrosszban egy életen át.

Majtényi Mihály (eredetileg Markovics) 1901-ben született Nagybecskerekén. A gimnázium elvégzése után előbb kereskedelmi tisztviselő, könyvelő volt, majd 27 éves korától élete végéig újságíró, író, szerkesztő a zentai *Frisz Újságnál*, a zombori *Új Híreknél*, a szabadkai *Naplónál*, 1944-től pedig a *Szabad Vajdaság*, a későbbi *Magyar Szó* első munkatársainak egyike. Széltében-hosszában ismert már a történet arról, hogyan rendelték le Újvidékre 1944 decemberében a négy „alapítót”, Keck Zsigmondot, Gál Lászlót, Lévy Endrét és Majtényi-Markovics Mihályt, hogy a *Slobodna Vojvodina* fordításaként december 24-én meginduljon a magyar napilap.

Egy évvel később, 1945 novemberében újraindult a *Híd* is. Majtényi Mihály a folyóiratban először 1946 júliusában jelentkezett, akkor is csak egy fordítással, illetve átdolgozással. Az új szövetkezeti törvény meghozatala előtt bizonygatta, hogy mindaz, ami addig volt, természetesen rossz, de most „megszülethet az igazi, népi szövetkezeti rendszer”, amely „egyik legfontosabb feladata a tömegek mozgósítása, hogy azok, alulról jövő kezdeményezéssel, bekapcsolódjanak hazánk újjáépítési munkájába”, és amelyben a szövetkezetek „szilárd támaszai a népuralom gazdasági politikájának”.⁵ Gál László, az élenjáró számonkérő, a Jugoszláv Írószövetség kongresszusáról beszámolva akkoriban megjegyezte, hogy „Ha számba vesszük Vajdaság ma dolgozó magyar íróit, az eredmény látszólag elkedvetlenítő. Szerbia Íróinak Egyesülete mindössze hat vajdasági magyar író telt fel soraiba: Herceg Jánost, Majtényi Mihályt, Laták Istvánt, Lőrinc Pétert, Dudás Kálmánt s e sorok íróját. Maga a felvétel ténye természetesen nem jelent értékelést. Számon tartjuk s egyenlőnek érezzük Thurzó Lajost, Lévy End-

■

⁴ Kalapis Zoltán: Kohlmann Dezső. *Magyar Szó*, 1994. október 8. 12. Ua. in Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar bibliográfia a délszláv országokból*. 2. [köt.], H-Ő. Újvidék, 2003, Forum, 154–155.

⁵ Majtényi Mihály: A régi és az új Jugoszlávia szövetkezetei. *Híd*, 1946. 7. 432–437.

rét és a többieket. Azt sem hallgathatjuk el, hogy a »tagok« közül Herceg János mindössze egy novellával jelentkezett a felszabadulás óta. S nem sokkal többel Majtényi Mihály.⁶

Nem volt köszönet abban a „szépirodalomban”, amit akkortájt az agitációs feladatok teljesítésére Majtényi írt. Tömény demagógiából van összerakva *Farkast a szóréről* című írása. A hajnali vonaton utazó munkásemberek közé felszáll egy „kulák”, „ravasz ember ez nagyon”, „a bónok árnyékában és a telt kaptár mögül alattomos fügét jött mutatni a többinek”, „kicsit suttogni jött, hogy így meg úgy, a szegény ember nem érdemli a földet, bár én író jó ember vagyok, dehát tudják, kérem...” De a nép nem vevő az ilyen propagandára, mondja Majtényi: „Benne vagyunk a tisztulásban...”⁷

Viszonylag gyorsan kezdett visszatérni a régi hangja. *Múzeumőr* című írásának főszereplője úgy szerez pójtjvedelmet, hogy a hivatalos belépőjegyek közé kever saját beszerzésű elismervényeket, de miután egy éjjel pityókás állapotában egy szellem megfenyegeti, tűzbe veti a hamisítványokat. Majtényi itt már ismét szabadjára engedi humorérzékét, elnézően mosolyog az italozáshoz szokott múzeumőr gyarlóságán, aki a gondatlansága miatt elpusztult leletet a többi kiállítási tárgy kárára pótolja be.⁸

A konferencia című humoreszket pedig írhatta volna akár a hatvanas évek végének szabados légkörében is. Telefonon konferenciára berendelnek egy buzgó hivatalnokot, aki azt sem tudja pontosan, hogy hol tartják az értekezletet és miről. Keresgél az éjszakában, miközben a kalocsnija is átázik, mert: „ha mesterhez viszi, az fejcsóválva csavar egyet a lábtyűn és bedobja a bolt sötét zugába. Aztán ostromolhatja – mármint ő, a kuncsaft –, hetekig a boltajtót. Vagy a záróra változik folyton, és a lehúzott redőny reménytelenül elválasztja sárcipőjétől, vagy ha ott is éri a cipésziparost, az kimutatja neki, hogy a foltforrasztáshoz szükséges raganyag mérsékelt kiutalása miatt december második feléig szó sem lehet róla, hogy a szóban forgó kalocsni meglelje foltját...”⁹

Ez már a későbbi Majtényi, a mindenkori Majtényi. 1947 decemberében persze ez a hang nem maradt visszhangtalanul.

⁶ Gál László: Vajdaság és az írókongresszus. *Híd*, 1946. 11–12. 725.

⁷ Majtényi Mihály: *Farkast a szóréről*. *Híd*, 1947. 3. 151–153.

⁸ Majtényi Mihály: *Múzeumőr*. *Híd*, 1947. 8. 631–635.

⁹ Majtényi Mihály: *A konferencia*. *Híd*, 1947. 12. 913–917.

Amikor Majtényi Mihály írásai *Májusfa* címmel könyvben is megjelentek, Hock Rezső többek között azt kifogásolta, hogy

„Jó emberismerő, jó pszichológus, de csak a kisembert ismeri, helyesebben a kispolgárt. Ez egyben a gyöngéje is. Majtényinál alapjában véve mindenki kispolgár, még korunk hősei: a rohammunkások, traktoristák, a parasztság úttörői, a népbizottság titkára, az újíto és mai életünk többi élharcosai is. Ezzel természetesen korántsem akarjuk azt mondani, hogy ezek között nincsen kispolgári lelkületű ember. Van, talán több a kelletnél. Az írónak azonban, amikor a valósághoz nyúl, nem lehet az a feladata, hogy a kivételt rajzolja meg hősében. Vagy ha igen, akkor ezt úgy kell megtennie, hogy a kivételből egyúttal ráismerjünk ennek pozitív ellentétére: a tipikusra. A valóságot hamisítjuk meg, ha a kivétel csak egy pillanatra is típusként hat. Sajnos Majtényi úgynevezett pozitív alakjai típusként hatnak, amikor kispolgároknak rajzolja őket. Az az érzésünk, hogy a szerzőnek kevés az élményanyaga az új emberről, legalább is kevés volt, amikor a szóban forgó írásokat írta. Tollforgató ember ma nem ülhet és élhet szobában, amikor odakint a munka hadszínterén egészen valószínűtlen csodák történnek, és az emberek mentalitása, gondolkodása egyik napról a másikra megváltozik.”¹⁰

A „hősöket” hiányolta tehát a kritikus, a tekintélyeket, akikre a nép felnéz. Úgy tűnik azonban, hogy ezek megmintázásához Majtényi nem talált elég markáns példát. Másrészt egész életműve arról szólt, hogy „az emberek mentalitása, gondolkodása” sokkal lassabban változik, mint ahogy azt az új hatalom birtokosai szerették volna. Ez jelentette a legnagyobb konfliktust Majtényi Mihály életében, amikor egyszer rászánta magát arra, hogy aktív kultúrpolitikai szerepet vállal, és a *Híd* folyóirat szerkesztője lesz.

1950 márciusától a *Híd* felelős szerkesztői posztján az akkori elvárásokhoz képest túl vaskalapos Olajos Mihályt Ernyes György váltotta fel. Az újdonsült szerkesztő a folyóirat áprilisi számának összeállítására B. Szabó Györgyöt kérte fel, az általa közlési lehetőséghez juttatott „új nemzedék hangja” pedig nagy felhorkanást váltott ki az öregekből. A legdurvább inszINUÁCIÓKKAL ILLETTÉK AZ

¹⁰ Hock Rezső: Majtényi Mihály novellái. *Híd*, 1948. 6-7, 369-372.

akkor jelentkező szerzőket, különösen Fehér Ferencet, Tomán Lászlót, Bori Imrét. Csak Sinkó Ervinnek a fiatalok oldalán való fellépése csendesítette le a parázs hangulatot.

Az országos kultúrpolitikai igény a szovjet mintával, a zsdanovista (Jugoszláviában ezt zogovícizmusnak nevezték) tendenciákkal való szakítást követelte, de a „megtartva megújítás” módján, vagyis úgy, hogy azt a háború után színre lépett „forradalmi” káderek vezényeljék le. A közvetítői szerepe a szelíd Majtényi Mihályt szemelte ki a politika. Előbb Ernyes György mellé „osztották be” társszerkesztőnek a *Híd* 1951. januári számától, majd amikor Ernyest hazaküldték párttitkárnak Topolyára, az 1951. évi 4. számtól Majtényi lett a felelős szerkesztő. Amikor azonban értekezletet hívott össze a *Híd* elemzésére, világossá vált, hogy az egy évvel korábban fellépett nemzedék nem akar megállni félúton.

Bori Imre volt a legszókimondóbb, akinek a koncepciója lényegében azon a tézisen alapult, hogy az öreg forradalmárok, a háború előtti *Híd*ba kapaszkodva, múltbéli érdemeikből akarnak megélni. De ott állnak ma is, ahol a háború előtt, a *Híd* betiltásakor álltak, és nem tudnak haladni a korrallal.

Majtényi hallgatott.

B. Szabó György ekkor az írókat úgy akarta egy karámba telerlni, hogy Herceg János közreműködésével 1951. szeptember 4–5-én Zomborban tanácskozást rendeztek, amelyen elhatározták a Magyar Irodalmi Társaság megalakítását. Erre már Újvidéken került sor 1952. január 5–6-án.¹¹ A néhány nappal később megtartott vezetőségi ülésen elnöknek Majtényi Mihályt, alelnöknek Gál Lászlót, titkárnak Kovács [Ács] Károlyt, pénztárosnak Sulhóf Józsefet választották meg, majd egy újabb ülésen a tagfelvétel kérdését tűzték napirendre, és 41 tagot meg 30 tagjelöltet vettek fel.

Azt képzelték tehát, hogy megszületett az az adminisztratív forma, amely által az arra hivatottak megmondhatják, hogy ki az író, és ki nem. Az akció azonban nem hozta meg a várt eredményt. A Magyar Irodalmi Társaság ülésén „Majtényi Mihály, az Irodalmi Társaság elnöke és a *Híd* főszerkesztője, beszámolójában megállapította, hogy a *Híd* példányszáma ijesztően megcsappant, de keservesebb ennél, hogy néhány írónk is elfordult a *Híd*-től. Fejtegetését a lap kiadójának, a Testvériség-Egység Vállalatnak

¹¹ A második irodalmi találkozó. *Híd*, 1952. 1. 60–61.

velős megítélésével fejezte be, hogy: úgy látszik, a *Híd* sem az íróknak, sem az olvasóknak nem kell.

Az elnök szétáruoló keze segítséget, konstruktív vita megindítását kérte. Itt nyomban leszögezhetjük, hogy ez meg is történt, ha a bíráló nem egyszer élesebb hangfokra csusszant is, vagy, ami helytelenebb, néhányak begombolkozásában jutott kifejezésre. A riasztó zárzó hatását Olajos Mihály felszólalása enyhítette, aki a Testvériség-Egység Vállalat nevében megállapította, hogy a lap jelenlegi helyzete súlyosan terheli a kiadó költségvetését, a szükséges anyagi eszközöket azonban továbbra is folyósítani fogják. Tehát nem a lét és a nemlét nyomasztó légkörében kellett a *Híd* problémáit megvitatni, meghatározni, hogy mi a teendő, hogy a magyar írók írjanak a *Híd*-ba, hogy a magyar olvasó megvegye és olvassa is a *Hídat*.¹²

A konfliktusok azonban tovább éleződtek, és Majtényi nem bírta a nyomást. A Magyar Irodalmi Társaság 1953. április 25-én megtartott tisztújító közgyűlésén így beszélt:

„Már napok óta, ahogy elhatároztam ennek a beszámolónak a papírra vetését, Arany János egy versének néhány sora bújkál bennem. Talán a felelősség súlya, talán a számadás gondja mondatja velem, velem és mindannyiunkkal: »S adatott valaha tinéktek / Teremteni új nemzedéket...« Ezt mondjuk és ezt kell mondanunk, akik a háború és forradalom határkövén innen immár új forradalmunkat is megéltük! S akik sáfárkodunk a betű és az irodalom körül. Igen, az új nemzedék teremtésében a betű is benne van. Benne van mindaz, amit betűvel hirdtünk, és ahogy hirdetjük. Jól-rosszul, mennyiségben talán kiadósan s mégis úgy, hogy minőségben kevés. De vannak más kétségeink is. Aki alkot, az jól tudja, hogy egy korszak határkövénel felragadhatjuk a zászlót, amely immáron »nem bot és vászón«, hanem valóban: zászló. Felvehetjük a jelszót, sőt magát az ütemet, de nehezen tesszük le a korszak határkövénel a régi életterhet. A tudásnak, átélésnek és tapasztalásnak azt a ballasztját vagy kincsét – mert lehet ez is, az is –, amelyet az egyén magával cipelt a régi nemzedékből. De tovább megyek: nem csak hogy mi nem tehetjük le, még a fiaink is nehezen,

■

¹² Steinitz Tibor: Tanácskozott a Magyar Irodalmi Társaság. *Híd*, 1952. 5. 314–315.

hiszen az a szellemtár, amelyet a múlt századai összehordtak, eleven életet él régi könyvek és könyvtárak garmadának lapjain; az mindig sugároz, jót-rosszat. Az ember azt hinné, hogy a jó és a rossz között könnyű a válogatás. Könnyű, ha a rossz és a hibás egységes egészben, egészként jelentkezik, de nehéz, ha bele van szőve a sorok közé, a betűk közé és – a lelkekbe.”¹³

Ez már egy összezavarodott ember sikertelen kiútkeresési kísérlete volt. Néhány nappal később az új vezetőség első ülésén Majtényi helyébe elnöknek Herceg Jánost, alelnöknek Gál Lászlót, titkárnak Major Nándort választották meg. A *Híd* 1955. évi 11–12. számától a folyóirat szerkesztését is Herceg János vette át tőle Farkas Nándor szelíd rábeszelésére.¹⁴ De 1957. február 4-én már ő is azt írta Sinkó Ervinnek: „Csak egyet tudok: meg kell szabadulnom ettől a rettenetes szereptől, még mielőtt ideggyógyintézetbe szállítanának engem is, mint Majtényit.”¹⁵

A *Híd* körüli helyzet akkor került nyugvópontra, amikor Major Nándor lett a felelős szerkesztő. Majtényi ezt követően többet nem vállalt politikai feladatot. Hogy miért, annak mélyebb okait írásaiból tudhatjuk meg. A *Törtlábú tigris* címűben az identitás szövevényes kérdésével foglalkozott: az íróasztalán immár húsz éve álló porcelánfiguráról, egy tigrisről írt, amelynek, miután

„átélt két világháborút, bombázást, forradalmakat, vigyáztunk rá és vigyáztatok rá és ... mégsem tudtunk rá vigyázni! – nem tudni, hogyan – eltört a lába [...] Ott áll a tigris ... néha leválik a lába megint de mit tegyünk? A dextrin mindig segít. Ott áll a végtelenből jövet és útban a végtelen felé ... és bámul, bámul rám. Bámulja ezt a törekvésemet és igyekezetemet is, ahogy őrá írok éppen [...] Ha nem törik össze, átveszi majd – minden jel szerint – a következő nemzedék. Ugyanis minap – éppen

¹³ *Híd*, 1953. 5. 309.

¹⁴ Herceg János ezt így mondta el: „Egy éjszaka Farkas Nándor felhívott, azt mondja: »Tudod, csak arról van szó, hogy hát ugye majd mondhassák, hogy te az okkupátornak bírtad szerkeszteni a Kalangya újságot, és most a szocialista társadalomnak nem bírod.« Mondom, bírom. Bírom.” In Vékás János: *Utak*. Zenta, 2010, VMMI, 102.

¹⁵ Kovács József (sajtó alá rend. és a jegyz. írta): *Sinkó Ervin levelezése*. 2. [köt.], 1945–1967. Budapest, 2006, Argumentum, 90–91.

levált megint a lába – legénnyé cseperedett fiam kezében láttam a tigrist. Szakértő tekintetével vizslatta, kezében a dextrines üveggel, aztán a pemzlivel kenegetni kezdte a sebeit.¹⁶

A *Különös ajándék* című novellában pedig

„Árva gyermekekről szól a történet, akik telefirkálják a falat kedvenc mesealakjaikkal. Ezért aztán kikapnak apjuktól, majd jön a szobafestő, aki mielőtt bemázolja a pipás oroslánt meg a többi mesehőst, a falra festi szépen a mesefigurákat, s otthagya, míg a szoba másik három falát festi. Akkor aztán átfesti azt is, és azt mondja a gyerekeknek, hogy lehúzta a függönyt, de az alakok továbbra is ott maradnak, s ha jók lesznek, ő ismét eljön és félrehúzza a függönyt. A gyermekek öröme igen nagy, féltve őrzik titkukat, majd csak anyukájuknak mondják el, ha hazajön a – temetőből. Ennyi az egész történet, s az első pillanatban nem is tudnánk megmondani, hogy mi kapott meg bennünket annyira ebben az írásban...”¹⁷

Nem tudta tehát a kontinuitást fenntartani, pontosabban fogalmazva, csak a legalapvetőbb emberi dolgokban érezte igazán a kontinuitást, miközben folyton arról beszélt, hogy

„az általános emberit keresi”, és mindinkább a különböző időszakok összekapcsolása foglalkoztatta, amelyek emlékképei ott voltak a függöny mögött. A hatvanas években jelentek meg visszaemlékezései, *A magunk nyomában* (1961) és a *Szikra és hamu* (1963), amelyekben elfeledett, vagy értékelése szerint oktalanul megbélyegzett emberek emlékét elevenítette fel, mintha csak visszament volna egyes dolgokért a múltba, amelyeket önmagából otffejejtett. A hetvenedik születésnapja alkalmából készült interjúban arról beszélt, hogy visszaemlékezéseinek harmadik kötetén dolgozik.¹⁸ Ekkor mondta el azt

■

¹⁶ Majtényi Mihály: Törtlábú tigris. *Híd*, 1957. 3–4. 157–161.

¹⁷ Juhász Géza: Ajándék. Majtényi Mihály: *Lássuk a medvét*. Noviszád, 1959, Forum. *Híd*, 1959. 11. 949–952.

¹⁸ Burány Nándor: Szikra és hamu. Beszélgetés a hetvenéves Majtényi Mihállyal. *Híd*, 1971. 9. 905–912.

is, hogy régóta foglalkoztatja *A száműzött*¹⁹ című drámájának témája, Ovidius, az udvari költő Tomiba való száműzetésének története: „Harminc éve hordom magamban, s egyszercsak jött, hogy most elmondom, megírom. Elkezdtem, aztán közbejött a betegség, azért sikerült megírnom, régóta érlelődött bennem ez a téma...”²⁰

A drámával Majtényi Mihály megnyerte a Forum Könyvkiadó színműpályázatát. Ezzel az előadással vett részt az újvidéki *Rádiószínház* a Vajdasági Színházak Találkozóján. Hetvenedik születésnapján ünnepi előadást tartottak az újvidéki M Stúdióban, majd Szabadkán a Népszínházban. Kiadták válogatott novelláinak gyűjteményét, és ebben az évben megkapta Vajdaság Felszabadulási Díját, miután korábban már Újvidék város Októberi Díjával meg Vörös Zászlós Munka Érdemrenddel tüntették ki. Ekkor mondta el, hogy harminc éve száműzöttnek érezte magát. Három év maradt még az életéből.

Kohlmann Anna 1909-ben született Zomborban. A gimnáziumban Herceg János osztálytársa volt, általa ismerte meg Majtényi Mihályt is. A többről az interjúból már részletesen tájékozódhatunk. A háború után Kohlmann Anna a *7 Nap*ban dolgozott. Egykori főnöke, Steinitz Tibor így emlékezett rá:

„Akkor közvádoló voltam Újvidéken, amikor egy telefonutásira egyik napról a másikra átvedlettem újságíróvá, illetve a *7 Nap* főszerkesztőjévé. Hock Rezsőt, a *7 Nap* elindítóját máról holnapra áthelyezték Szabadkára színházigazgatónak, és a helyét gyorsan be kellett tölteni. A lap akkor mindössze három emberből állt: a főszerkesztőből, egy műszaki szerkesztőből és egy korrektorból. A műszaki szerkesztő akkor a bájos Buba volt, most Mišićné, és jelenleg egy belgrádi női hetilap főszerkesztője, Majtényi Panni volt a korrektor, intelligens asszony, akitől a fiatal főszerkesztő sok mindent tanulhatott.”²¹

¹⁹ Majtényi Mihály: *A száműzött*. In *Színművek*. Újvidék, 1971, Forum.

²⁰ Burány Nándor: Szikra és hamu. Beszélgetés a hetvenéves Majtényi Mihállyal. *Híd*, 1971. 9. 911.

²¹ Vékás János: *Utak*. Zenta, 2010, VMMI, 382–383.

A *7 Nap* Szabadkára költözése után a *Dolgozóknál* volt lektor. Akkor, és a későbbiekben is írt apróbb jegyzeteket²² a lapokba, rádióba, de mindenekelőtt Majtényi Mihály társa volt.

„Az életem minden nagy értékét a férjemnek, Mihálynak köszönhetem. Tőle kaptam a fiamat, az ő közelsége buzdított írogatásra is, alighanem az ő neve sugárzásának az érdeme, ha ki is nyomtatják a körmölgetéseimet.”²³

Kohlmann Anna 83 éves korában halt meg Újvidéken.²⁴

²² A névtelen. *Magyar Szó*, 1979. december. 23. 12.; Rózsafa kisszekrény. Adalék a Majtényi-irodalomhoz. *Képes Ifjúság*, 1981. december 23. 16.; Könyvek országútján. *Magyar Szó*, 1982. október 28. 10.; Majtényi Mihály palicsi napjai. *Magyar Szó*, 1983. augusztus 27. 15.; Vacsora nyolckor. *Magyar Szó*, 1985. február 21. 12. M. Szemerédi Magda: Hagyaték. Látogatás Majtényi Mihály özvegyénél. *Dolgozók*, 1975. augusztus 22. 8.; Németh István: A rejtélyes ember. Beszélgetés Majtényi Mihály özvegyével. *Magyar Szó*, 1981. november 14. 11.

²³ Kohlmann Anna: Józsi. Komáromi József Sándor, az ember. *Üzenet*, 1981. 9. 430.

²⁴ --: Elindult Zombor városából. Markovics (Majtényi) Mihályné emlékére. *Magyar Szó*, 1992. augusztus 24. 5.; Herceg János: Búcsú. *Dunatáj*, 1992. augusztus 30.

■■■ INTERJÚ ■

Mihály pályáját nagyon hathatósan befolyásolta az a tény, hogy 13 éves korában eltörte a jobb vállát, de nem mert szólni. Ez este történt, és úgy maradt egész éjjel, és aztán másnap hát mégiscsak meg kellett mondani, elvesztette a sapkáját, és nem merte megmondani. Akkor bevitték a kórházba és ott kezelgették, de semmire sem mentek vele. Akkor eltörték a már összeforrnt vállát, és elvitték Budapestre, ha jól tudom, a Szent János kórházba, ott volt egy teljes évig. Gyakran mondogatta, hogy ennek nagyon nagy szerepe volt az ő későbbi íróvá levésében, mert egy évig feküdt egyedül egy kórházi szobában, és gondolkodott. Tizenhárom évesen, és az logikus, hogy ilyen állapotban komolyabban, korához illőnél komolyabban gondolkodott a sorson. És innen is származtak a *Kokain* egyes darabjainak az alapötletei, mert ahhoz még egy kicsit fölött. Ő a piarista gimnáziumba járt, és nem merték oda visszairatni, mert féltek, hogy nehéz lesz neki az az egy évnyi kiesés. No most, ezzel nem volt semmi baj... de azért beiratták a kereskedelmibe. Elvégezte a kereskedelmit, leérettségizett, és akkor pótlólag leérettségizett gimnáziumból, úgyhogy két érettségije volt, és ez megint csak beleszólt az életfonalába. Gabonás lett az első állása, amihez kellett a kereskedelmi, ugye. No aztán a *Napló* néhány évvel később kiírt egy regénypályázatot, és akkor a *Mocsár* című regénye megnyerte az első díjat, ami később folytatásokban megjelent a *szabadkai* – nem tudom, hogy hívták akkor – *Bácsmegyei Naplóban* vagy *Naplóban*. Általában a pályázatok sorsdöntőek voltak. Megnyerte ezt a pályázatot, akkor nyert a *Tomiban most ősz van* címmel regénypályázatot, de volt neki, majd még eszembe jut, legalább két-három ilyen díjnyertes műve, mind jeligés pályázatok voltak. Azt tudom, hogy Vukovics Géza telefonált, épp az ebédnél ültünk. Mint mondta, „elájultak”, mert a mű gerince egy nagyon szép szerelmi jelenet, és hát ők úgy gondolták, jó okkal feltételezték, hogy ezt csak egy fiatalember írhatta, de kiderült, Majtényi Mihály a szerzője.

Rengeteget lehet róla és ökörlötte mesélni. Ja, és még egy anekdotát elmesélek. Egy este jövök haza... Hát Szabadkán az egész város a korzón volt estefelé, és Ellával találkoztam, hazaérve mesélem, hogy evvel meg evvel ezt meg ezt beszéltem, és ő némán ül és szivarozik. Mondom, szívesem, hát nem hallod, hogy hozzád beszélek? Erre azt mondja: szívem, hát nem látod, hogy dolgozom? Ül abban a fotelban és szivarozik, hát nekem látnom kellett volna, hogy ő dolgozik. Ezt még hozzá kell tennem, mert szintén egy bődületes csalódásom volt, amikor hazajöttünk a nászútról és végre beköltöztünk Szabadkán a saját főbérleti lakásunkba, megebédeltünk szépen – volt háztartási alkalmazottam, polgári élet volt egy rövid kis ideig, hogy azt is megkóstoljam –, és ebéd után a Mihály

fogja magát, bevonul ebbe a szobába, magára kulcsolja az ajtót, három ajtót, három kulccsal háromszor bezárja. Hát én ájuldoztam. És egész délután ott maradt, majd végre kijött. Mondtam neki, hogy életem legnagyobb csalódása, amikor végre a fiatal feleségével egyedül maradt a saját lakásában, ő ahelyett, hogy valamiféle kötelességét teljesítené, magára gombolja az összes ajtót. És akkor ő nekem szépen szelíden megmagyarázta, hogy éppen azért, mert huszonhány évesen ott voltam neki egyedül, olyan izgatólag hat rá, hogy nem tud dolgozni, és miután hát nem lehet csak szerelemből élni, hanem dolgozni is kell, ehhez a megoldáshoz folyamodott.

Szóval, melleleg szólva, apám nagyon szerette a Mihályt, és főleg szerette és becsülte a tehetségét. Zomborban volt egy Zombori Olvasókör nevű lokál, és ott apám rendezett. Apám [Kohlmann Dezső] magyar irodalomtanár volt, és rendezett egy Ady-estet a Mihály közreműködésével. Egyedül ő szerepelt, a Mihály, Ady-verseket olvasott, főleg a szerelmi költészetet, és magyarázta az ő Adyját, elképzelése szerint. No de hát hallani sem akart a házasságunkról. A Mihálynak két nagy hibája volt a szemében, az egyik, hogy újságíró volt, ezen nem lehetett segíteni, és a másik, hogy elvált. És hát mondom, „de hát Papa, én miattam vált el!” Azt mondja, most temiattad vált el, de majd elválik más miatt is. Azt mondta, hogy hat hetet nem ad az én házasságomnak. Hát ebben tévedett. Az is nagyon ügyes kis dolog volt, hogy mikor Mihály jött, Zomborban volt az esküvő, természetesen szigorúan csak két tanú jelent meg, és a Mihály olyan reggel kilenc órakor megérkezett a szállodából, ahol az éjszakát töltötte, 11-kor volt az esküvő és 1-kor volt nálunk a lakáson az ebéd. És nagyon hideg volt március 15-én. Nagyon hideg volt, és reggel hat óta fűtöttük azt a nagy ebédlőt, és 9 órakor még mindig kutya hideg volt. És Mihály bejön az ajtón, szervusz, szervusz, azt mondja apám, mit szólsz, ez a bűdös kályha, reggel hat óta tömöm, és még mindig nincs meleg. Szóval, így fogadta, mintha a legjobb lett volna minden, közben fél évig egyáltalában nem is jelent meg apám, kétszer egy héten, csak este 11 óra körül, amikor már a Mihály elutazott. Mert a Mihály akkor már Szabadkán volt a *Naplónál*, és minden csütörtökön és vasárnap jött a jegyesét, ugye, meglátogatni. Apám addig nem tette be a lábát, amíg nem gondolta, hogy a Mihály már elment.

Hogy ismerkedtünk meg? Hát anyám nagyon fiatalon meghalt, és én egy nyáron elmentem a nagyanyámmal Rabra. Mihálynak volt egy két személyre szóló ingyen nyaralása, a rabi Hotel Prahában. A nyomatulajdonostól kapta. Én meg ugyanakkor elmentem nagyanyámmal ugyanoda, Rabra, és délután gondoltam, minek ülök itt fölöltözve, inkább

leszaladok a tengerre, és megfürdök. Kár minden napért. Megmagyaráztattam magamnak, hogy kell a tengerre menni, és tényleg levetkőztem trikóra és elindultam a strand felé vezető úton, és ott ült a Mihály, akit látásból ismertem mint az „embert a bokrok között”. Tudniillik, Mihály a zombori *Új Hírek*nél tíz éven keresztül éjszakás volt, ami azt jelenti, hogy reggel 8 és 9 között ért haza. Én mint zombori hajadon, akkor mentem az első sétautaimra, délelőtt. És láttam egy idegen pofát fehér selyemhabos sállal, meg sétatambóval, ahogy azt a Herceg János barátunk százszor már megírta, ahogyan bolyong a bokrok partján, megy haza. És mindig lassan ment, hogy a bűdös szerkesztőségszagot egy kicsit kiszellőztesse a fejéből. Hát szóval, ők ott ültek, és akkor a Mihály felesége, Terézke, fölállt és azt mondta, hogy Pannika, ne menjen így tovább, hát mindannyian zomboriak vagyunk. Valószínűleg tudja, hogy mi ezek és ezek vagyunk, tudjuk, hogy maga ez és ez, és ezzel már... És még panaszkodott, hogy a Mihály nem hajlandó délben fölkelni, mondván, hogy a munkája miatt eleget kel fel korán meg lehetetlenül, és hogy ő lecsúszik a strandról. Akkor azt mondtam neki, hogy nyugodtan jöjjön velem, különben nem hiszem, hogy a rabi férfiak leharapnának belőle egy darabot, de ha esetleg szándékukban volna, akkor majd én megvédem. Erre föl együtt jártunk minden este táncolni, nagyanyám nagyon meg volt elégedve, hogy gardírozva vagyok, de sosem tudta, hogy hánykor értem haza. Lábujjhegyen jöttem, ő aludt mindig olyankor, és így telt el a nem tudom mennyi idő. Utolsó este még a Mihály meg én megnyertünk egy tangóversenyt ott, Rabon. Első dolga volt – miféle dolgok voltak akkor a világban! –, hazazérve Zomborba, hogy leült és írt egy cikket, vastagbetűs címmel jelent meg: *Zombori úrilány sikere Rabon*. Szóval, megírta, hogy én nyertem az első tangódíjat, de azt diszkréten elhallgatta, hogy ki volt a táncos.

Így ismerkedtünk meg, és a felesége mindig panaszkodott nekem, hogy elég undok a Mihály. Ők előbb hazamentek, mert lejárt a három hetük, aztán hazamentem én is, és valahogy megtudta az asszony, és eljött vizitbe. Kérdeztem, hogy van a férjed. Ő, azt mondja, hagyd, még undokabb, mint amilyen volt. Én már felismertem a jeleket, tudtam, hogy ő tulajdonképp miért undok. És akkor el is váltak énniattam. Két évvel ezelőtt voltam Pesten – ott van egy osztálytársnőm, akivel 12 évig jártunk iskolába –, és ott elmentem a Dudás Kálmánhoz – valószínűleg ismeri a nevét, Szabadkán volt gyógyszerész –, és meséli, hogy találkozott a Terikével, illetve a Terike főnn volt nála, és melegen érdeklődött irántam. Egyáltalán nem haragszik rám, és férjhez ment egy pilótához, akiről kiderült, hogy civilben gépészmérnök, és jól megvannak, összeférnek mindenféleképpen, de gyereke nincs. A Mihálynak mániája volt a gyerek.

Tehát így ismerkedtek meg. Akkor már láthatta, hogyan született a Császár csatornája...

Hogyne, sőt... Itt volt egy Mirkov nevű mérnök, aki a csatorna őrültje volt, részben a megálmodója és kivitelezője is. És volt egy akkora térkép, mint ott az a kredenc a falon, és az alatt ültek, mint a szerelmesek, a Mihály és a Mirkov, és beszéltek erről a csatornáról. Mirkov is mániákusa volt ennek a csatornának. A *Császár csatornájának* két változata van, az *Élő víz* és a *Császár csatornája*. Azt hiszem, a *Császár csatornája* az első.

Igen, az 1943-ban jelent meg...

Az az első vari. No most, sokkal, sokkal később a Sava Babić lefordította szerbre, és rá akarta beszélni a Mihályt, hogy járják be a csatorna egy nagyobb szakaszát ők ketten. Akkor láttam nagyon jókedvűnek a Mihályt, nem is tudom, hogy volt-e azután olyan jókedvű. De hát ebből nem lett semmi, mert a Mihály beteg volt, és nem mertte az orvos elengedni egy ilyen útra.

Van a Mihálynak egy kis könyvgyűjteménye a csatornáról, hát ezt gyűjtötte éveken keresztül. Ez tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy a Komáromi József Sándor, nem tudom, ismeri-e?

Persze.

No... Józsi örökölt az apjától valami komoly vagyont. És akkor fölment Pestre, és betársult a Zilahy Lajos *Híd* című folyóiratába, és az egész pénzt ott el is verték ketten szépen. Amikor a Józsi ott volt, állandóan heccelte a Mihályt, hogy a Zilahy kér tőle írást. És a Zilahynak az a gondolata, hogy itt fog élni Jugoszláviában, tulajdonképpen onnan származik. Szóval, Zilahy nagyon szerette Újvidéket. Mihály pedig írt két-három helyi vonatkozású novellát. Egyáltalán nem az élő vízről, csak már csatornaközelből. És ez adta neki aztán azt az ötletet, hogy megírja az autentikus történetet, fölkatva mindenféle történelmi, valós anyagot, és tulajdonképpen a Józsi meg a Zilahy is benne voltak ebben a mesében, ők indították meg, hogy megírja...

Hogyan gyűjtötte az anyagot?

A csatorna mentén utazott, még persze abban az időben, amikor egészséges volt. Volt Bács várában, bejárt egy-egy szakaszt, hogy úgy mondjam,

■■■

tapogatta a helyszínt. Odament, és emberekkel ismerkedett, és szigorúan a tárgyhoz tartva magát mindenféle emlékeket keresett, kutatott, ez volt a de facto anyaggyűjtés. A fiam a fő megmondhatója ezeknek a kvázi hivatalos könyveknek, amit a Mihály a megírandó dolgaival kapcsolatban szerzett be, és ott van egy polc, ahol léteznek ilyen könyvek, amik szigorúan kapcsolódnak a csatornához.

No ez megjelent Budapesten. Magyarul persze, és utána a Mihály egy kicsit átrázta, és megjelent Újvidéken is.

Mi vezérelte arra, hogy megírja a második változatát is?

Nem érett meg eléggé benne. Ezt ő úgy hívta, hogy kiérlelni az anyagot. Nem ez volt az egyetlen eset, hogy megjelent az írása, sikere is volt és eladták, az neki nem volt elég. Akár éjjel fél háromkor is felkelt, hogy itt és itt, és ott és ott nem pontosan hajszállra azt írta, amit kellett volna, és azt helyesbiteni kell, és akkor így lett két változata egy-egy könyvének.

Emlékszik esetleg egy-egy konkrét részletre, hogy mit kifogásolt?

Nem. Nem, mert őszintén szólva a szerelmi regényeket szeretem. Nem is nagyon érdekelt a próza. Csak sokkal később, amikor lektor lettem a Magyar Szónál, illetve a Szabad Vajdaságnál, akkor kezdtem ezek a kvázi prózai regények iránt érdeklődni.

A Szabad Vajdaság hőskoráról az egyik legmegragadóbb cikket Majtényi Mihály közölte a Magyar Szóban '69 októberében, az volt a címe, hogy Muskétások hátizsákja. Ebben leírja, hogyan jöttek ide, Újvidékre...

Ja, ez a drámai utazás a marhavagonban...

Igen. És benne van, hogy benne volt-e már mindez, vagyis az újságpalota, Rádió, könyvkiadás, egyetem, benne volt-e már mindez abban a hátizsákban, a megpörkölt takaró közvetlen szomszédságában...

... éppen akartam mondani a megpörkölt...

Milyen volt az indulás, amikor ide kerültek?

■■■

Az borzalmas, az borzalmas volt. Lakás nem lévén, fizetés nem lévén, koszt nem lévén, semmi sem lévén, csak munka... Nyomdász sem volt. A Mihály tanította a nyomdászokat nyomtatni, és volt neki egy-két bravúrja, amikor például időszükében egyenesen a szedőgépbe diktálta a cikket, azt mondták az öreg nyomdászok, hogy ilyen még nem volt a nyomdászat történetében, hogy egy kvalifikált újságíró a szájából a gépbe mondja az anyagot. A parádé ott kezdődik, hogy engem Szabadkán borzasztóan becsaptak. Nekem volt ott egy gyönyörű négyszobás lakásom, és ott éltem a fiammal, az anyósommal és a férjemmel. No most a férjem idejött ezzel a muskétás zsákkal, és ez egy lehetetlen helyzet volt, de így volt. És az egyik szobában volt a Mihálynak egy biedermeier mellett elszaladt kis félkör alakú díványkája, ilyen keskeny, és olyan rövid, hogy magának körülbelül térdig ér, és azon aludt ő. Nagy kinnal egyszer átjöttem és hoztam legalább egy tisztességes párnát neki. Aludt, összekuporodva, mint egy kutya, nem tudom meddig, és reggel fél ötkor, érti, fél ötkor jött a takarítónő és neki akkor fel kellett kelnie és dolgoznia este tízig. Abban a bűdös, rendesen soha ki nem szellőztetett helyiségben... És együtt volt a *Szabad Vajdaság* és a *Slobodna Vojvodina*. Az egyik szobát elneveztük Fricnek,²⁵ a másik volt a Zsig,²⁶ a harmadiknak nem jut eszembe a neve, de a fiam – aki akkor kisgyerek volt – adta ezeket a neveket a szobáknak. Szóval, itt élt a Mihály. Am egy éjjel rámtört egy részeg orosz. Kiderült, hogy a Mihály nem lakik otthon, hanem bejelentett munkahelye van, és egy részeg orosz rámtört volna, hogyha ez a nagyon masszív asztal nem létezett volna. Én éjjel fél háromkor kirántottam a fiacskámat a meleg ágyból, felöltöttem, éppen amennyire bírtam, és úgy álmosan, gyalog kimentem vele az állomásra. Ahogy lesz, úgy lesz. Felköltöttem a szomszédasszonyt, mondtam, hogy megyek Újvidékre gyerekestül, ne értesítsen semmiről, csak akkor értesíthet, ha felgyújtja az orosz a házat. No és akkor itt a Stražilovska utca nem tudom hányas, talán ötös számú házában, az első emeleten kivettünk egy pici lányszobát, ahol volt egy ágy és két nagyon sovány matracka. A két férfi aludt a földön, a matracon, én pedig az ágyban. Itt laktunk hónapokig.

Egyszer végre szörnyű szerencse ért bennünket, mert kiköltözött a *Szabad Vajdaság* és a *Slobodna Vojvodina*, és mi kaptuk el az ötszobás lakást, de minden nélkül. Öt parkettás szoba cserépkályhával, de se fürdőszoba, se konyha, se spájz, se pince, se padlás, semmi. És ettől úgy szabadultunk nyolc és fél év után, hogy az akkori igazgatónak, Farkas

■

²⁵ Miroslav Štajnernak, a *Slobodna Vojvodina* főszerkesztőjének beceneve.

²⁶ Keck Zsigmond, a *Szabad Vajdaság* főszerkesztője.

Nandinak a felesége feljött hozzám, mert kijött a Futaki úti piacra tejföler, és elfelejtett tejfölos bögrét hozni. Elájult, amikor látta, micsoda disznóólban lakunk. Azt mondta, hogy ez nem igaz. Hiába sopánkods – mondtam –, ez igaz. Nyáron Rogaška Slatinán voltunk – 23 évig minden nyáron –, és amikor hazaértünk, csöngött a telefon, szöltak, hogy a Mihály azonnal rohanjon a lakáshivatalba, mert kiállítva ott áll a lakása, a Duna parknál. Ott laktunk körülbelül húsz évig. A Mihálynak a legtermékenyebb alkotó idöszaka volt, kitünően érezte magát abban a lakásban, a vadgalambok jártak az ablakpárkányra, az udvarból a Dunára lehetett látni. A parkban nagyon jó levegő volt, kellemes hely volt, minden volt, és hát akkor éltünk először emberi körülmények között, teljes kényelemben a háború után. Úgyhogy a Mihály alkotói kiteljesedése erre az időre esik. Elmesélem például a *Mi történt az utcasarkon* című novella történetét. Egy vasárnap délután kinézek az ablakon, ömlik az eső, és pont ahogy lenézek a harmadik emeletről, látom, hogy egy fiatalember, minden nélkül, áll ott a sarkon, az én ablakommal szemben. Odahívom a Mihályt, mondom, nézd, mi a fenét csinál ez a fiú itt ebben az ömlő esőben. Ő is ezt konstataálta, és abban a pillanatban jött egy másik, kezét fogtak és elkezdtek vitatkozni, rettenetesen gesztikulálva. Hogy mit, ugye, azt mi nem hallhattuk. No ebből aztán Mihály írt egy novellát. Vázolta a lehetőségeket, hogy főnyereményt nyert-e; megkérte-e egy lány kezét, és az nem ment hozzá; megkérte-e ugyanazt a lányt, de az hozzáment. Ebből lett egy rádiódrama, majd egy sokkal sikeresebb változat, amibe egy nem reális elem is van. Egy öregasszony – talán Ilka néni – szerepelt a történetben, egy fátyolos hang formájában. Ahányszor csöngött a telefon, jelentkezett egy fátyolos női hang, és nem lehetett tudni, hogy annak az Ilka néninek a szelleme-e, vagy valaki valóban pöcögteti a telefont. Nagyon sokszor sugározták ezt a rádiódramát. Az az alacsony meg kövér – most már nem is kövér –, a Lőrincze... [Lőrincz Lajos] nevű színész, meg a Jordi [Jordán Erzsébet]. Ők játszották ezt a házaspárt, akik kinéztek az ablakon, mint mi valójában. Akkor már volt televízió, és felvételezték őket kettőjüket az én ablakomban, ezt a Lőrincet meg a Jordit. Szóval, ez egy igaz történet.

A háború utáni első könyve a Májusfa volt, 1948-ban.

Igen, kis írások.

Hogyan állt össze ez a könyv, milyen volt a fogadtatása...

Kellett a könyv. Egyszerűen azért állt össze, mert nem volt. Újságírók voltak, írók nem voltak. Ugye volt az a... Isten bocsássa meg, volt az érzelmileg és mindenben skót Zsiga [Keck Zsigmond], aki nem volt író, volt a Léway Bandi, akit nem tartok írónak, noha minden tisztelem övé, egy nagyon szimpatikus, kedves ember volt, de nem író. Ki volt még? Volt a Laták, az megint egy félrecsúszott sínen volt, önmagával sem volt egészen tisztában. Nem volt író. Viszont igény volt. És akkor jött haza, nem tudom honnan leszerelve a Bodrits Pista, és mindjárt kinevezték főszerkesztőnek a... Bratstvo – ugye, az volt? –, a Bratstvo-jedinstvo Könyvkiadóba, és első dolga volt, hogy ráesett a Mihályra, hogy írjon nekik valamit, mert kellett a könyv. Ők jó barátságba kerültek már Rogaškán, mert a Bodrits is odajárt, meg mi is. Utána is találkoztunk Rogaškán minden évben. No és akkor megírta a Mihály a *Májusfát*. Nagyon örültek neki, mert könyv volt, és sztorik voltak. Például ma is emlékszem – bár nem tudom, mikor volt a kezemben az a könyv utoljára –, úgy kezdődik, hogy „eredj, szívem, nézz körül a határban”. Nem akarom a [Herceg] János szavát használni, hogy kitekintő, de valami ilyen, így kezdődik, hogy „eredj, szívem, nézz körül a határban”. Nagyon jól fogadták, mert nem volt könyv. Abban az időben, ha nem is pontosan, jelent meg a *Csillagszámoló* is. A gyerekkönyvre is borzasztó szükség volt. Megjelent az *Óz varázslója*, amit szétkapkodtak, úgyhogy nekem sincs ebből példányom...

Láttam egyet a Csillagszámolóból itt...

A *Csillagszámoló* igen, de az *Óz varázslójából* nincs, és akkor a Mihály nagy hirtelen megírta, visszaemlékezve a saját gyerekkorára, percek alatt. Hát ha dolgozni kellett, akkor a Mihály sem embert, sem istent nem ismert. Örült munkabírása volt, mint hat ökör, úgy tudott... Ha egyszer leült és elhatározta, hogy valamit megír, akkor azt már úgy vehette, hogy a fiókban van. Addig föl nem kelt, amíg be nem fejezte. Volt az az öreg Stoewer gép, most csináltak egy kis vitrint a *Magyar Szóban*, egy Majtényi Mihály-vitrin, és én visszaadtam azt a Stoewer gépet. Nekem itt van ez az új kis Portable. Különben sajnos nem tudok gépelni, két regényt megírtam tavaly, de gépen írni nem tudok. És hát ott bent van a Stoewer, és az Andris [Majtényi Markovics András] fiamnak első dolga volt, hogy lefényképezte azt a fachot. Azt mondja, hát ez az öreg szivar itt mit akar? Hát tényleg az öreg Szirmainak egy fényképét bedugták ebbe a Stoewer gépbe. És az Andris is dühöngött, nem irigységből vagy féltékenységből, hanem, ha csinálnak egy Majtényi-vitrin, akkor ott mit keres a Szirmai. Itt van valahol az a kép...

Hogy viszonyult a gyermekirodalomhoz? Általában hogy viszonyult a gyerekekhez?

Gál László megírta, hogy Majtényi Mihály egy született nagypapa volt. Egész fiatal korában már az volt, imádta a gyerekeket. Házasságunkban az első karácsony Szabadkán ért bennünket, az Antunović utca nem tudom hányas szám alatt, és hát volt egy kis pénzünk, csináltam egy finom vacsorát. Az Andris még nem volt, és nem is lehetett kommunista. Amióta az Andris, nem tudom hat éves vagy hány éves korában, átvette a politikai irányvonal igazgatását, nem lehetett karácsonyfát csinálni, csak újévfát, ugye... Szóval, csináltam egy jó vacsorát, és bort és mindent, és egyszer csak a Mihály becsapja a levesbe a kanalat, és leszalad a földszintre. Fölhozta a házmester öt-hat szurtos gyerekét – az egyik szebb volt, mint a másik – meg a szülőket is, és kaptak bort, meg szaloncukrot, narancsot, meg mindent, és akkor elmentek. Azt mondta a Mihály, hogy gyerek nélkül nem ér semmit a karácsony. Nem volt neki nyugta, és a következő karácsonykor már a fia nézte a karácsonyfát, igaz, hogy még vízszintesen... Szóval, hát nagyon szerette a gyerekeket. És a gyerekek egy nem tudom hanyadik érzékkel melléhúzódtak, szerették meséltetni, nem volt az a marhaság, amit egy gyerek mondott, és a Mihály azt komolyan ne fogta volna föl, és elszórakozott azzal a gyerekekkel. Szóval, nagyon szerette a gyerekeket, és a gyerekek úgy hívták, hogy az Andriskának az apukája, úgy hívták a Mihályt, nagyon jó viszonyban volt a gyerekekkel.

Ötvenegyben jelent meg az Élő víz, két évre rá, 1953-ban pedig a Garabonciás.

Az első kiadás.

Igen. A Garabonciással kapcsolatban...

Hát a *Garabonciást* a Mihály mindig írta. Nekem az olyan, hogy az nem is született, hogy az mindig megvolt a Mihályban, mindig jelen volt a figura, amit ő éveken keresztül formált és építgetett a lelkében, hogy minél meggyőzőbb legyen, és azon gondolkodom, van egy francia író, és nem jut eszembe a neve, akinek van egy ilyen garabonciás formájú férfialakja. Majdnem elbőgtem magamat, amikor írtam ezt a könyvet,²⁷ és benne van, hogy halt meg a Bige Jóska, a garabonciás. Hogyha igaz,

²⁷ A kéziratot nem találtam.

de ha nem igaz, akkor is, garabonciás mindig van és él, és ha meglátogat benneteket nehéz időkben, akkor ültessétek le az asztalhoz, és adjatok neki egy pohár bort, és ilyen stílusban. De, nem jut eszembe, hogy a fenébe hívják azt a francia író.

Az az érzésem, hogy Majtényiban volt egy nagy adag prousti... Nem mondhatnám szentimentalizmusnak, de... múltba vágyódás...

Volt, volt...

És ő tudatosan küzdött ez ellen... Tudatosan igyekezett...

... modernizálódni...

... a tényeket...

... reálisan bemutatni...

... és olyan keretek közé...

... szorítani...

Úgyhogy például, amikor megírta azt a két irodalomtörténetileg is fontos könyvet...

No ez is szerepel ebben az én könyvemben.

Emlékszik-e, hogy mikor erősödött föl benne ez az érdeklődés a vajdasági múlttal kapcsolatban? Én a cikkei között számtalan olyant találok, amelyekben eléggé elfelejtett nevekkal foglalkozik.

Hogyne.

Talán az is bántotta, hogy az emberek...

Mellőzik, nem teszik a helyére. Szóval, nem tudom, ő valóban szeretete a múltat, és ez az egyik oka, hogy a *Császár csatornáját* egyáltalán megírta, és kétszer megírta, és ha már valamit csinált, akkor szeretete

mindjárt a hozzá illő ambientst, hangulatot, háttérret, színtért, mindent megadni, ami...

Milyen körülmények vezérelték, amikor elkezdett foglalkozni ezekkel az irodalomtörténeti kutatásokkal?

Az is kellett. Azt sem csinálta senki. Itt volt már dr. Bori Imre, aki igazán egy kiváló ismerője az irodalomnak, a Juhász Géza, aki ezzel foglalkozott szintén, nem tudom hány, legalább 12 ilyen írói arckép, ezek a kis sárgák, de nekem például... ezt most nem szabad fölvenni, amit most mondok...

Nem megy ez műsorba...

Szóval, hogy ne olyan legyen a Mihályról szóló kvázi életrajzom, mint amilyen volt a Juhász Gézáé. Hogy azt nem tekintették eléggé, mit tudom én, autentikusnak. Hogy én, mint a Mihállal élő és egész életét éber szemekkel figyelő asszony, hogy nekem őszintén és igazabban kell a Mihály személyéhez és a munkájához hozzányúlnom, mint ahogy azt a Géza tette.

Milyen észrevételei vannak ezzel a monográfiával kapcsolatban? Mi az, ami ön szerint nem helytálló?

Én ezt nagyon régen olvastam. Az egész nem őszinte, nem a Majtényi Mihály köszön vissza. Amit én kvázi reprodukálok, az az érzésem szerint olyan, hogy Mihály sem írhatta volna őszintébben. Géza pedig egy idegen valaki, az mégse a Mihály lelkéből lelkedzett. Kis distancia van, nem elég közeli.

A Mihály különben, ugye tudja, hétről-hétre írt, a szegény szerencsés úgy hívta, hogy szombati színes madzagot.²⁸ Sokszor vidékről jött, vagy oda ment, amikor ezeket az anyagokat írta, és x-szer a vidékjárás közben felszedett valamilyen történetet, amit reprodukált az írásaiban. Szóval, ez nem kisujjból kiszopott belletrisztika, hanem mindig igaz történet volt. Például az már anekdotaszámba megy, hogy elment egyszer egy faluba, ahol áramszünet volt. Igen gyakran előfordult ez a háború után. És Mihály mindig magánál tartotta a zseblámpát. Ott van, az az ő Krisztus előtti zseblámpája és nem akarom kicserélni, mert ez így kedves, ahogy

²⁸ Jegyzetek az Újvidéki Rádió szombati esti híradójában.

van. Mihály pedig, amikor elaludt a villany, anélkül, hogy megállt volna, tovább mondta a mondatot, mintha villanyfényözönben ülne, mert ott volt a lámpája, ami a sötétségtől megmentette. És egyszer mentek a Fehér Ferencsel például... Ők, a Mihály meg a Fehér mentek a dűlőutakon, és beszélgettek. Mentek az írótalálkozóra Kanizsára, és megy egy paraszt, látja ezt a két városi öltözötű embert, és a barátja vagy ismerőse erre a két íróra bök, hogy ezek mifélék. És akkor ez, aki kérdezett, azt mondja, valami írók. Azt mondja a parasztember, ezeknek nincs jobb dolga, mint hogy rendes lakásuk van, és itt táboroznak... Hogy hívják ezt a festőt? Sáfrány. Zentán voltunk, Zentán is volt írótábor néhányszor. Ha Mihály ment terepre, akkor mehettem vele, csak arra kellett vigyáznom, hogy reggel nyolckor – az már a *Dolgozóknál* volt – a Bogdánfi mellett üljek. Ő hét órakor már bent volt a szerkesztőségben, és tőlem elvárta, hogy nyolc órakor ott legyek, és a jobb kezem mellett legyen a telefon. És ha csöngött, azt nekem föl kellett emelni, és a jobb kezemből áttenni a bal kezembe és neki átnyújtani. Neki fontos volt, hogy én ott jelen legyek, és kezébe adjam 25 centiméter távolságból a kagylót. A fizetésem gyalázatos volt... Jaj, hát azt sosem felejttem el – bár most nem rólam van szó –, először korrektor voltam csak, és egy reggel bejött a Sándor és azt mondta, most azonnal menjen át a korrektor fülkébe, és hozza át a kék ceruzáját meg az idegen szavak szótárát, mert maga többet nem korrektor, hanem lektor. És ide tartozik, ehhez az asztalhoz. Majd megőrültem a boldogságtól. Első elemista koromban olvastam – bár ez a név magának nyilván semmit sem mond: Gaál Mózes – *Az élet muzsikája* című gyermekregényt, és akkor elhatároztam, hogy író leszek, és ez bizony egészen mostanáig húzódott. A [Herceg] Jánost éppen kérdeztem, 24 éves volt, mikor az első regénye megjelent. Az én első regényem pedig tavaly jelent meg, ez a *Selyemtéglás ház*. A nagyszüleim háza, ahol születtem és éltem.

Mint mondtam, tegnap jelentettem Jánosnak telefonon, hogy Tomán átvette a kéziratomat, és hogy vannak bizonyos Jánosok, akiknek már 24 éves korukban megjelent a könyvük. Csak én nem tartozok közéjük, de azért boldog vagyok, hogy most majd megjelenik. Különben ez szintén nem érdekes a közönség számára, hogy első gimnáziumban a Jánossal jártam, egy Kovács Antal nevű tanár volt az osztályfőnökünk, és minden szerdán íratott velünk magyar nyelvből házi dolgozatot. És akkor szerdán a magyarórán az ötös dolgozatok szerzői fölolvasták a dolgozatokat. Mindig mi kerültünk ki győztesen, vagy a János vagy én, közben a János nem is volt kitűnő tanuló. De véletlenül sem egy harmadik, állandóan, állandóan, szünet nélkül. És hát ez a mi kvázi irodalmi barátkozásunk még most is tart. Különben az apám gimnáziumi tanár volt, és a Jánosnak

nagyon jó barátja. Apám haláláig jobban voltak, különben a János inas volt az *Új Hírek*nél, újságíróinas, mikor a Mihály ott már segédszerkesztő volt. Ezt a képet, amit itt lát lógni, ez a zombori képtárban lógott 18 hónapig. Egy szép délelőtt, már a háború után persze, Mihály jön haza nagy lihegve, hogy Herceg János telefonált, fölfedezte a képemet, és már el is intézte a Konjovic Milánnal, aki apámnak szintén tanítványa volt, hogy megkapom a képet, és kedden rohanva menjek érte, mielőtt meggondolja magát.

Ki készítette a képet?

Ezt Budapesten készítette egy Wolf Elza nevű, akadémiaát végzett festőnő rólam, az pedig a nagyanyám. Érdekes, hogy két más-más korú nő, én 14 éves voltam, ő meg, nem tudom, hatvan fölött... Szóval, nagyanyám meghalt, és széthurcolták a holmiját. Mi nem voltunk egyáltalán Újvidéken, de hogy hogyan került ez a két kép a képtárba, nem tudjuk. A lényeg az, hogy János fölfedezte, és kötelességének tekintette Mihályt erről értesíteni. Én mentem az Andris fiammal – aki akkor hatéves volt és nagy világotzó – Zomborba a képekért, és amikor ki akarok fordulni a házból, felfedeztem két Herman Lipót-képet. Ezeknek milliókat ér darabja, a nagyapám egy nagyon gazdag ember volt, és pénzért vette. De hogy került a múzeumba? Azóta ismételten beszéltem a Konjovic Milánnal, de ezt nem tisztáztuk. Hogy ő miért nem firtatta, hogy két ilyen értékes kép hogyan került egyáltalán be abba a zombori képtárba, nem tudom. Azt valaki behozta és átvette. A lényeg az, hogy én akkor azt mondtam, jó, pardon, akkor nem két képpel, hanem négy képpel fogok távozni, és tizennégy tanút hozok, ha kell, mert fél Zombor ismerte a nagyszüleim lakását, és tudta, hogy ezek de facto családi képek.

A *Selyemtéglás házban* benne van, hogy életemben 18 hónapot lógtam a képtárban.

Mondja, Majtényit hosszabb időn át foglalkoztatta ez a Bige Jóska, ez a furcsa figura?

Igen, egész életében, haláláig.

Voltak modelljei, voltak az életben ilyen figurák?

Hát például egyszer utaztunk Mihállyal Eszéken keresztül. Hogy miért épp ott, nem tudom, de le is szálltunk, megittunk valami frissítőt vagy

mit, és állt egy koldusszerű férfi, középkorúnál kicsit idősebb egy rém elegáns kutyával. És akkor én még megjegyeztem, hogy egy nagyon sikkos zöld kalapja van, mármint ennek a koldusszerűségnek. És akkor azt mondta, hogy látod, ez egy kicsit túl rongyos, de azon kívül tisztára egy Bige Jóska. Ennek a szép kutyának a tulajdonosa. És ez egy nagyon jól betanított, dresszírozott kutya volt, még ott néztük a kutyát meg a gazdáját, de semmi több nem lett belőle.

Valószínűleg a művészeket általában érdeklik az úgynevezett „szabad emberek”.

Persze.

Azok, akiket a társadalmi rend vagy szigorú hierarchia nem tud...

... annyira magába fogni.

Hogyan tekintett ő ezekre a dolgokra?

Nem akarta, hogy elvigye ez a garabonciás szellem, elég volt neki ez útmutatónak az írásaiban. Például most is szaladgál Noviszádon egy jó kö-zépkorú, elég... Nem épp kövér, de molett férfi, magas, aki a Forum táján lakhat évek óta, mert ott szaladgál folyton, úgy hívtuk, hogy Harmadik Ablak. Mert a Mihálynak van egy rádiódramája, a *Harmadik ablak*, olyan kicsit móríczos, vidéki alakokkal, és ez a pasas, akiről beszélek, pontosan olyan. És mi elneveztük – a Mihály nevezte el, miközben én voltam a fő névadó –, elnevezte Harmadik Ablaknak. Ha jött az utcán, akkor azt mondta, nézd, itt jön a Harmadik Ablak. És még most is találkozom vele, kicsit megöregedett már, de még mindig ő a Harmadik Ablak.

Különben hajlamos volt a bohém életmódra?

Csakis arra.

Hogyan nyilvánult ez meg?

Egyrészt, sose volt pénzünk. Akármennyit kerestem, pénzünk nem volt. Például a nászutunk. Egy örült nagy családi ellen... Családi? Apámnak volt két hibapontlelőhelye a Mihályban, egyrészt újságíró, másrészt elvált

ember volt, és mint ilyen, nem alkalmas arra, hogy az én férjem legyen. Aztán szerencsére volt egy nagyanyám – anyám már régen nem élt –, és annak a Mihály szépen kezet csókolt, és a nagyanyám minden reggel kiment a piacra, hogy mi a fenének, nem tudom, mert nagy gyümölcsös, meg zöldséges, meg baromfiól, minden volt, szóval, kiment a piacra, hazajött, kalappal, leült és megitta a teáját, és miközben a teát itta, mint egy angol lady, olvasta az *Új Híreket*, aminek a Mihály akkor már segédszerkesztője volt. Úgyhogy neki a Mihály rokonszenves volt abban a pillanatban, ahogy meglátta, és ahogy a Mihály kezet csókolt neki, és hát illedelmesen elcsevegett vele. Egyszer a nagyanyám annyira elragadtatta magát, hogy azt mondta, meg sem érdemled, mármint én a Mihályt.

Amikor volt az a híres dolgozatolvasás, mindenki tudta, hogy a szerda nekünk egy rendkívüli nap, és szerdán már kora reggel ideges voltam. A nagyanyám házában laktam, és akkor a nagyanyám azt mondta: Panni, hát már megint ideges vagy, mire jó ez. Mit izgatod magad amiatt a János miatt? Az csak a kárpitos fia. Evvel a János el volt intézve. Nagyon sok év után, ugye, a Mihály már mint vőlegényjelölt került a családba, és akkor a nagyanyám odavolt, hogy milyen finom, és milyen jó modorú, és milyen úri gyerek, nem fogyott ki a dicséretből. És akkor én kajánul azt mondtam, látod, nagymama, pedig ő is csak a kárpitos fia. Mert mind a kettőnek az apja kárpitos volt. És erre a nagyanyám fönt a negyedik emeletről, már úgy értem, hogy hangszínen, azt mondja: az valami egészen más. Szegény nagyanyám 83 éves korában halt meg, és soha életemben nem tudtam meg, hogy miért más az, hogy a Mihály a kárpitos fia, és a János is a kárpitos fia, és ez mégis más.

Mihály meg János a zombori Bajai úton – egy gyönyörű szép hosszú utca, fehér virágos bokrokkal – sétáltak, mikor ezek a szép fehér virágok nyíltak. Mihály meg a János éveken keresztül az irodalomról vitatkoztak. Nem lányokról és nem ivásról, hanem éppen az irodalomról. És akkor kértem a Jánost, hogy írjon ezekről a sétáikról a Bajai úton. Megígérte, és nem írta meg. Sem ő, sem a Fehér, sem Papp Gabi, senki, aki megígérte. De hát nem baj. Ez a könyv mégis a Mihály meg az én ügyem, aminek különben az a címe, nem tudom, hogy tudja-e: *Örök Garabonciás*. Ez lenne a fedőlapja. Azt hiszem, hogy nagyon is odailló. Nekem nagyon tetszik a János könyvének, az *Árnyaknak* a fedőlapja, amit a Konjovics Milan csinált, de most ez tényleg a Mihályról szól.

Hogyan nézett Majtényi a társadalmi igazságtalanságokra, lecsúszott emberekre?

Nagyon sajnálta őket, nem akarta megsérteni őket, inkább jóindulattal viszonyult hozzájuk, és ahol tudott, segített. Például, mindjárt egy élő példát mesélnék. Szabadkára mentem én férjhez, a *Napló*hoz, és akkoriban dívott a kvázi urak körében, hogy vasárnap délelőttöként sörözni jártak Vas Ádám vendéglőjébe. Én is jártam a Mihállyal rendszeresen minden vasárnap délelőtt, templom helyett oda mentünk, de a sört ő itta, én pedig a fröccsöt, mert a sört nem szerettem. A pincér konzekvensen neki odatette a spriccert, nekem a sört. Akkor szépen megcseréltük, és legközelebb megint. Aztán észrevettem, hogy nagyon vonakodva megy el otthonról a Mihály. Olyan szép napsütéses vasárnap, most mi a fene baja van, gondoltam. És megkérdeztem. Rámnézett ilyen ferdén, és azt mondta, hogy okos asszony létemre ki is találhattam volna. A fekete télikabátja nagyon finom, de olyan ócska, hogy röstell benne kimenni. Ezt csak egyszer mondta, mert még aznap elrohantam egy Krámer nevű szabóhoz, és az részletre csinált egy gyönyörű krombi anyagból készült télikabátot a nagymamám plédjéből. Két-három hét alatt elkészült az a gyönyörű krombi kabát, és akkor a Mihály abban hegyeskedett. És egy szép délelőtt egyedül vagyok otthon, beállít a Hangya Bandi. Hogy a szerkesztő úr küldte, adjam oda neki, már mint a Bandinak, a Mihály régi fekete télikabátját. Én szó nélkül odaadtam, és a Bandi elment. Téli víz ideje volt, irgalmatlanul hideg, és a Bandi körülbelül így volt fölöltözve, mint maga, még zakó sem volt rajta, de valami sokkal ócskább, mint ez a maga pulóverje. Szóval, sehogy sem volt fölöltözve. És amikor jön haza a Mihály, mondom, ez milyen „figura”, hogy a Hangya Bandi viszi a tisztítóba a kabátodat. Azt mondja, nem látod, hogy szegény gyerekek nincs kabátja, nekem van kettő, neki meg egy se, logikus, hogy neki adtam. Hát ilyen dolgai voltak. Aztán volt egy nagyon szép török mintás pongyolám, le akart engem abban festeni. Nem akartam neki bevallani, hogy állapotos vagyok, és nem akarok modellt ülni, és akkor ehelyett kaptam egy gyönyörű szép képet Hangyától, a *Cigányokat*. Az ő jellegzetes cinóber és sárga-barna színeivel, egy akkora képet [a falra mutat], az is Hangya-kép különben... Így voltunk mi a Bandival. Azt a képet később odaadtam a fiamnak meg a feleségének, mert hát kiszámították, hogy nekem tizennyolc festményem van, nekik három. Nekem két szobám van, nekik öt, ugye. És így...

Sorrendben a következő könyv a Lássuk a medvét.

A *Lássuk a medvét* egy olyan itt-ott készült könyv. Szóval, a Mihály állandóan késésben volt, voltak neki rendelései novellákra, mert novellát sem

írt senki. És akkor így állt össze a kötet. Elsőnek persze volt a cím, ami egy jó cím volt, és hát aztán ahogy gyűltek be a novellák, úgy telt a mappa, és amikor gondolta a Mihály, hogy most ez elég vastag, akkor odaadta, azt hiszem a Bodritsnak, és így lett meg. Ezek olyan jóízű történetek.

*Milyen volt, amikor egy könyve készült? Hogyan viselkedett?
A régi írásait újraolvasta...*

Azt nézte, hogy az pedáns legyen...

Sokat javított?

Nem túl sokat. Mire azok megjelenésre kerültek, azok ki voltak glancolva. Nagyon szerette az írásait, és úgy nevelkedett az én fiam, hogy ma is becsben tartja az írott szót, a betűt, nem csak a könyvet, az újságot is. A könyv tiszteletében nőtt fel, és a nagyobbik unokám szintén egy nagy olvasó, olyannyira, hogy imádja a tiszta irodalmat, a történelmi regényeket, meg ilyen dolgokat.

Örült, amikor egy-egy új könyve megjelent?

Hogyne, nagyon boldog volt. Van egy olyan mondása, volt, ugye, hogyha az ember egymás mellé tesz két könyvet, azok könyvek, de ha körösztbe fektet egy harmadikat, az már könyvtár. Tulajdonképpen melankólikus volt időről időre, de egy jó kedélyű ember volt, aki nagyon szeretett, ha nem is nevetni, de legalább mosolyogni. Szerette a kellemes ambient magá körül, utált veszekedni. Közölte velem, hogy az első házasságában egy „elrohanó” férj volt. A felesége szeretett veszekedni, ő pedig gyűlölte a veszekedést. És ahogy az első ilyen stílusú hangok felhangzottak, ő rögtön kirohant a házból és 10–12 órát nem ment haza. Nekem egyenesen megtiltotta, hogy bármikor is veszekedésre gondoljak, mert ezt ő nem bírja, és nem is akarja. Azért vált el, hogy ettől megszabaduljon, és hát ez így is maradt. Egyszer például mi volt?! Kávézás után voltunk, és idegesek mind a ketten, nem tudom miért, összeszólalkoztunk. Én kimentem az előszobába, vittem a piszkos csészéket, ő pedig az előszobán át a városba indult. És akkor fogta a csészét a csészealjjal együtt, és a kezembe adta. Azt mondta, no, vágd oda. Most rögtön vágd oda, meglátod, milyen jó lesz! Egyenesen kényszerített engem, hogy odavágjam azt a csészét, meg bepizkítsam az előszobát. Akkor tényleg fölszabadultam, és odavágtam a csészét.

A társaságot szerette?

Nagyon. Szeretett egy kicsit inni, például nem tudott rendesen ebédelni, kiderült, hogy ennek orvosi háttere is volt, savhiánya volt. Ha két deci spriccer állt az asztalon, akkor neki jó étvágya és jó kedve volt, és én néztem, emlékszem, sokáig jártam még a színház klubba, itt a parknál, és vittem a litereket, amikor elfogyott. Szóda mindig volt otthon és az asztalon, ő készítette a spriccert.

